

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

AYNUR GÜNƏŞ QIZI NƏCƏFOVA

ANNA AXMATOVA VƏ ŞƏRQ

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (rus ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2013

Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin “Dünya ədəbiyyatı” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: *filologiya elmləri doktoru, professor*
Əmirxan Məhərrəm oğlu Xəlilov

Rəsmi opponətlər: *filologiya elmləri doktoru, professor*
Zəmfira Əlişah qızı Vəliyeva

filologiya elmləri doktoru, professor
Aqil Cəfər oğlu Hacıyev

Aparıcı müəssisə: AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat
İnstitutunun “Xarici ölkələr ədəbiyyatı və
ədəbi əlaqələr” şöbəsi

Müdafiə “23_”_09___2013-cü il saat _____ - da Bakı Slavyan
Universitetinin nəzdində filologiya elmləri üzrə doktorluq və fəlsəfə
doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların
müdafiəsini keçirən D.02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında
keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, S.Rüstəm küçəsi, 25.

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat “_____” _____ 2013-cü ildə
göndərilmişdir.

D.02.071
Dissertasiya Şurasının
elmi katibi:

filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent
N.R.MUQİMOVA

IŞIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

XX əsr rus ədəbiyyatında qəribə həyat tarixçəsi ilə yadda qalan, klassisizm daxilində avanqard sənət nümayiş etdirməyi bacaran, digər yaradıcı şəxslərin bədii ifadə və ictimai-tarixi düşüncə tərzindən seçilən, özünəməxsus ədəbi yaradıcılıq mövqeyi ilə ədəbi ictimaiyyət arasında fərqli münasibət doğuran, rus ədəbiyyatı tarixində müəmmalı taleyi və bu taleyin özü qədər sirli, gizli məqamları ilə diqqəti cəlb edən şairlərdən biri də «gümüş dövrün məleykəsi» Anna Andreyevna Axmatovadır. Onun həyatında çox çətinliklər, faciəli anlar olsa da, o, zamanın üzünə dik baxmış, qorunmaq üçün daldalanmağa yer axtarmamışdır. O, cəsarətli və mərd insan olmaqla yanaşı, zərif duyğular sahibi idi. Sənətdə də özünə qarşı tələbkar və amansız olan şair heç vaxt əsərlərində ümitsizliyə qapılmamış, sənətə başısoyuc yanaşmamışdır. Həyatı olduğu kimi, bəzək-düzəksiz əks etdirməyi bacaran Anna Andreyevna özü də şairlərin həqiqət-sevərliyini yüksək qiymətləndirmişdir: «Biz, şairlər çılpaq insanlarıq, nəyimiz varsa, hər şey görünməkdədir. Buna görə də çalışmalıyıq ki, ədəb-ərkanlı görünək»¹.

O, müasir rus ədəbiyyatının Sapfosu adlandırılırdı. Bu, onun şeiriyətindəki qadın xarakterinin güclü ifadəyə malik olması ilə əlaqədar idi. A.Axmatovanın qadın xarakterləri təkcə rus insanına məxsus çalarlara malik deyildi, eyni zamanda bəşəri mahiyyət daşıyırdı. Onlar adi insan həyəcanlarını yaşayan qadının özünü ifadəsi, içindəki ruhi sarsıntıları cəsarətlə, dövrünə xas olmayan böyük iradə və əqidə təcəssüm etdirərək və bunu məharətlə ifadə etməyi bacaran lirik qəhrəmanlar idi.

A.Axmatova müasirlərindən fərqli olaraq, xüsusi mükəmməl ədəbi təhsil görmədən ədəbiyyata gəlsə də, ədəbi aləmdə bərabərhüquqlu və kamil şeiriyət sahibi kimi özünü göstərməklə az bir zaman ərzində tanındı.

Sərt və eyni zamanda zərif ifadə olunan qeyri-adi məhəbbət Axmatova şeiriyətində kontrast yaradaraq onu maraqlı edirdi, şəxsi həyatda yaşadığı gözənilməz, qəribə hadisələr bədii dona bürünərək səmimiliklə yaradıcılığına köçürdü və nəticədə Axmatova irsi özünəməxsus fərqli çalarla üz çıxaraq böyük bir lirik novella kimi dərk oluna bilər.

Mövzunun aktuallığı. A.Axmatova müasiri olduğu dövrün ədəbi novator təsirlərini əks etdirən gözəl poeziya nümunələri yaratmış, eyni za-

¹ Axматова Анна Андреевна. Сочинения, Том первый (Стихотворения и поэмы), Москва, Художественная литература, 1986, с. 6

manda öz dövrünün ədəbi təfəkküründə yeni bədii yaradıcılıq tendensiyalarının formalaşmasında xüsusi xidmət göstərmişdir. Hər hansı bir yaradıcı şəxsiyyətin, şairin, yazıçının və ümumilikdə yazarın müasir ədəbi prosesdə rolu haqqında danışdıqda sözsüz ki, onu əhatə edən mühitin və fərdi yaradıcılıq aktına səbəb ola biləcək dövrün ictimai və tarixi hadisələri mühüm sosioloji amil kimi diqqət mərkəzində olmalıdır. Bundan əlavə, müəllifin mənsub olduğu xalqa məxsus milli mədəniyyətin təsir gücü, yaşadığı zaman çərçivəsində dəbdə olan nüfuz dairəsi, geniş ədəbi axınların düşüncə tərzinə münasibəti və dövrün ən populyar ədəbi simalarının yaradıcılığı da öyrənilməlidir.

Yaradıcılığını tədqiqat obyektinə çevirdiyimiz A.Axmatovanın əsərlərində əksini tapmış olan Şərq problemini, ədəbi və mədəni mühitini, Şərq ədəbi ənənələrinin şairin yaradıcılığına nüfuz dərəcəsini və eynilə onun Şərq ədəbiyyatına təsirini araşdırmadan öncə şairin həyat yoluna, onun yetişdiyi mühitə, fəaliyyət göstərdiyi sosial şəraitə, əhatə olunduğu cəmiyyətə də münasibətini bildirməli, sadalananların bədii yaradıcılıqdakı əksini araşdırmalı, şairin psixoloji portretini tərtib edib, mənəvi təlatümlərinin səbəblərini öyrənməyə çalışmalıyıq.

«Anna Axmatova və Şərq» mövzusu həm rus, həm də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında az öyrənilən sahədir. Son dövrlərdə A.Axmatovanın Daşkənddəki təxliyyə həyatı, onun Şərq ədəbiyyatından etdiyi tərcümələr müəyyən qədər öyrənilmiş, lakin tam, əhatəli tədqiq olunmamışdır. Bu yalnız şərh və müəyyən mənada müasirlərinin xatirələrinin onun yaradıcılıq aktı ilə əlaqələndirilməsi kimi nəticələnmişdir. Ötən əsrin sonlarından müasiri olduğumuz günlərədək sürən zaman kəsiyində A.Axmatovanın ədəbi irsindən dilimizə edilən tərcümə nümunələrinin müasir ədəbiyyatşünaslıq mövqeyindən, linqvopoetikanın tələbləri baxımından öyrənilməsi də bu mövzuda tədqiqat işinə xüsusi zərurət yaradır. A.Axmatova yaradıcılığına Şərq ədəbi-estetik düşüncə tərzinin və eyni zamanda onun müasir Şərq ədəbiyyatına, xüsusən də Sovetlər Birliyi daxilində yaşamış Şərq əsilli şairlərin yaradıcılığına təsirinin öyrənilməsi, Axmatovanın Şərq ədəbiyyatından etdiyi və əksinə Axmatovadan dilimizə edilən tərcümələrin ədəbiyyatşünaslıq mövqeyindən şərh, Şərqin ayrılmaz parçası olan Azərbaycanda Axmatova irsinin tədqiq tarixinin araşdırılması istiqamətində monoqrafik tədqiqat işi aparılmadığından təqdim olunan dissertasiya işi bu kontekstdə ilk monoqrafik tədqiqatdır.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. A.Axmatova haqqında çox yazılıb; müasirləri, yaradıcılığını tədqiq edən alimlər, hətta onunla bircə dəfə

görüşənlər belə bu tanışlıqdan doğan təəssüratı ifadə etməyi özlərinə borc bilməşlər. Bununla belə bu onun şəxsiyyətini tanımaq, yaradıcı təfəkkürünü ifadə etmək baxımından kifayət deyil. A.Axmatova tədqiqə ehtiyacı olan nadir yaradıcı şəxsiyyətlərdəndir ki, yaradıcılığı bütöv bir epoxaya işıq saçır, böyük rus ədəbiyyatının XX əsrin birinci yarısındakı vəziyyətini göz önündə canlandırma bilər. Bu bədii irsə müasir baxışa ehtiyac təkcə ictimai formasıyanın dəyişdiyinə, baxış bucağı fərqli istiqamətlər aldığına görə deyil, həm də A.Axmatovanın yaradıcılığı və şəxsiyyətinin maraqlı, mürəkkəbliyə daşıyan ədəbi hadisə olduğu üçün aktual bir ədəbi problemə çevrildiyindən üzə çıxır. Müasiri olduğu dövrdə A.Axmatova müəmmalı və fərqli tərəfləri olan sehrli bir dünya olaraq qalırdı, müasiri olduğumuz dövr üçün də bu fərqlilik bir danılmaz həqiqətdir. Bu fərqliliyi isə hər kəs bir cür qavrayır və şərh edir, əsaslandırır.

Məhz bu qeyri-adiliyə görədir ki, A.Axmatovanın müasiri olduğu ədəbi tənqid və sonralar şairin irsini tədqiq edən alimlər onun yaradıcılığına fərqli yanaşmış, bəzən onu şöhrətin ən uca zirvələrinə yüksəltməklə vəsf etmiş, bəzən də qatı tənqid atəşinə tutmaqla təhqirdən belə çəkinməmişlər. Əgər rus ədəbiyyatı tarixində və bütün postsovet məkanında A.Axmatovanın əsərlərinə olan münasibəti xronoloji ardıcılıqla izləmiş olsaq, bəzi istisna hallar olmaqla bu ədəbi-tənqidi fikir toplusunu, təqribən, aşağıdakı kimi mərhələlərə ayıra bilərik:

1) Birinci Dünya müharibəsinə qədərki ədəbi tənqidi fikir. Burada hələ gənc, ədəbiyyat aləminə yenicə qədəm qoyan A.Axmatova haqqında müəyyən müsbət fikir səslənsə də, onu akmeist, simvolist, yaxud dekadentizmin nümayəndəsi kimi təqdim etməklə gözdən salmağa çalışır, lakin şairin dilinin fərqliliyini, obrazlı ifadə sistemindəki qeyri-adiliyi, təkrarlanmamaq cəhdini yüksək qiymətləndirirdilər;

2) Sovet dönəmində, siyasi repressiyalar zamanı və Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı dövr ərzində olan münasibət. Bu mərhələdə Axmatova digər müasirlərindən fərqli olaraq, həbs olunmasa da, ciddi məhrumiyyətlərlə rastlaşıb tənqid hədəfinə çevrilir, çap olunmur. İkinci Dünya müharibəsi zamanı nəşr olunmağa başlasa da, haqqında bəzən müsbət münasibət doğuran fikirlər səslənsə də, yenə də müəyyən təzyiqlərlə qarşılanır. 1946-cı ildə A.Jdanovun «Zvezda» və «Leninqrad» məcmuələri haqqında» məruzəsi əsasında qəbul olunan məşhur «Zvezda» və «Leninqrad» jurnalları haqqında ÜİK(b)P MK-nın 1946-cı il 14 avqust tarixli qərarından sonra A.Axmatova irsinə qarşı çıxış edənlərin sayı artır,

müsbət münasibət bildirmək istəyənlər də, qorxu altında həqiqəti söyləməkdən çəkinirdilər.

3) Axmatova yaradıcılığına 1956-cı ildən sonra, “buzlaqların əridiyi zaman” olan münasibət. Məlumdur ki, bu mərhələdə şair də digər həyatda olan və olmayan müasirləri kimi bəraət aldı. O da nəşr və dərc olunmağa başladı. Onun yaradıcılığına əvvəlki kimi sərt münasibət göstərilir, lakin belə demək mümkünsə, «təriflər də səslənmirdi». A.Axmatova ötən əsrin 60-cı illərindən sonra dərk olunmağa başladı və ölümünə yaxın gec də olsa, layiqli qiymətini aldı.

4) Şairin ədəbi irsinə və şəxsiyyətinə Sovetlər Birliyi dağıldıqdan sonra olan münasibət. Bu mərhələdə isə A.Axmatova yaradıcılığı yenidən tam şəkildə dərc olunub, haqqında müsbət fikirlər söylənilsə də, onun şəxsiyyəti, həyat tərzi haqqında müəyyən neqativ, bəlkə də qabardılmasına xüsusi ehtiyac duyulmayan yazılar işıq üzü gördü. Hazırda A.Axmatovanın həyatı ilə bağlı bir çox qaranlıq faktlar aydınlaşır, şairin adı dünya klassikləri sırasında qürrula çəkilir.

Son iyirmi il ərzində Azərbaycanda nəşr olunan ədəbi-tənqidi yazılarda A.Axmatova irsinə və şəxsiyyətinə konkret münasibətin ifadəsi daha çox onun şeirlərinin dilimizə tərcümələrinə yazılan şərhlər şəklindədir, bəzən isə bunlar mətbuatda nəşr olunan tərcümələrə mütərcimlərin qələmə aldığı giriş xarakterli yazılarından ibarətdir.²

² Məlumat üçün bax: Ağamir Cavad. Anna Axmatova – yeni tərcümələr, «Söz» müstəqil ədəbi-publisistik jurnal, 2000-ci il № 5 – 6, səh. 38-39; Axmatova Anna. Cənnətin qarısında (şeirlər toplusu). Azərb. dilinə tərcümə Çingiz Əlioğlu, Bakı, Yurd, 2000, - 62 səh.; Axmatova Anna. O seviridi (şeirlər), çevirəni: Alim Məmməd, Ədəbiyyat qəzeti, 3 iyul 2009-cu il, №25 (3672), səh. 3; Yusifova Turə. Anna Axmatovanın həyat və yaradıcılığı (dərs vəsaiti), Bakı, Nurlan, 2006, - 50 səh.; İsrailova Aynur. Olsun ki, gələcək gecikmiş bir çağ..., «Yeni Azərbaycan» qəzeti (Ədəbiyyat) 28 sentyabr 2003-cü il, №223 (1703), səh 7.; İsrailova Aynur. Anna Axmatova, Bakı, Elnur-P, 2005, 68 səh. ;Kamal Abdulla. Kədərli seçmələr, Bakı, Mütərcim, 2002, -548 səh.; Hacıyev Tofiq. Çingiz Əlioğlu: Ruhun həndəsəsi, «Ədəbiyyat qəzeti» 24 sentyabr 2004-cü il, səh. 4; Rus ədəbiyyatı antologiyası. İki cildə. I cild (poeziya), Bakı, Avroasiya press, 2007, - 132 səh.; “Yol”, Tərcümə Mərkəzinin xüsusi buraxılışı №6, sentyabr 1995-ci il (Buraxılış Marina Svetayevaya həsr olunub, baş redaktor Mahir Qarayev), Bakı, Azərnəşr, 1995, - 8 səh.; Гусейнов Гафяр. «Ты Азия – родина родин» (Перелистывая «Ташкендские страницы» Анны Ахматовой, СПб, 2002, 165 с.; Оруджев Гейдар. Акмеизм и творчество Анны Ахматовой, Баку, Мутарджим, 1998, - 34 с.; Фазилова П.М., Ахмедова З.А. Этапы преподавания поэтических произведений (на материале лирики А.Ахматовой), Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri (Ali məktəblər arası: məqalələr məcmuəsi) 2010-cu il, №2, Bakı, Mütərcim, 2010, səh. 238-242.; Фейзуллаева Аида. Так вот ты какой,

Azərbaycanda Anna Axmatovanın bədii irsində Şərq təsirinin araşdırılması isə son onilliyin payına düşür. Belə ki, A.Axmatovanın yaradıcılığında Şərq ədəbiyyatı motivlərinin izi, onun tərcümələri sırasında Şərq ədəbiyyatından edilən tərcümələr monoqrafik şəkildə Lyudmila Səmədovanın 2008-ci ildə nəşr etdirdiyi «Anna Axmatova yaradıcılığında Şərq motivləri» adlı kitabında daha aydın şəkildə şərh edilir. Müəllif Şərq ədəbiyyatının A.Axmatova yaradıcılığına müsbət təsirinin mənbələrini göstərərək əsas yeri onun qədim Şərq şairlərindən etdiyi tərcümələrinə verir.³

Məhz bunları nəzərə alsaq, A.Axmatova irsinə müasir ədəbi-nəzəri və estetik tələblər çərçivəsində, yeni məfkurə işığında nəzər salmağa xüsusi ehtiyac var. Çünki Axmatova irsi yaşanan hisslərin, mövcud reallığın, ruhi sarsıntı və təbiətdən doğan duyğusallığın ifadəsi olduğundan hər zaman aktualdır, təbliğ etdiyi dünyəvi humanist ideyalarla, gözəllik və eybəcərliyin düzgün estetik inikası ilə yeni yazarlar üçün bir məktəbdir. Şair maddi və mənəvi gözəlliyin tərənnümü ilə oxucunun estetik zövqünə sirayət edərək onu istiqamətləndirir, haqqı nahaqdan fərqləndirməyə yönəldir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Müasir dünya ədəbiyyatşünaslığında bu və ya digər milli ədəbiyyata, yaradıcı şəxsə, ədəbi yaradıcılıq metoduna, ədəbi cərəyana və digər ədəbi problemlərə qarşılıqlı əlaqə vəhdətində, dialektik inkişafa müvafiq münasibət göstərilir. Bu cəhətdən A.Axmatova yaradıcılığı ilə bağlı bir sıra açıq qalmış ədəbi-tarixi əhəmiyyət kəsb edən məsələlər, həllini tapmamış suallar mövcuddur. Buraya rus xalqının taleyində baş verən tarixi hadisələrin bütövlükdə XX əsr rus ədəbiyyatına, müəyyən ədəbi cərəyana, sözü gedən anda isə A.Axmatova yaradıcılığına təsiri, onu formalaşdıran ədəbi, siyasi, ictimai və mədəni mühitin öyrənilməsi, onun da özündən sonrakı ədəbiyyata, ədəbi dil və bədii təfəkkür tərzinə nüfuz dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi kimi ədəbi-nəzəri və ədəbi-tarixi problemlər daxildir. Araşdırma A.Axmatova yaradıcılığına müəyyən mənada təsir göstərən Şərq ədəbi-mədəni mühitinin öyrənilməsi, şairin yaradıcılığı vasitəsilə bu ədəbi mühitə, onun özəlliklərinə və mənəvi-estetik dəyərlərinə bələdliyinin səviyyəsinin müəyyən edil-

Восток! (Восточные мотивы в жизни и творчестве Анны Ахматовой), Литературный Азербайджан. 1990-ый год, № 3, с. 123-124.

³ Самедова Людмила. Восточные мотивы в творчестве Анны Ахматовой. Баку, Елм, 2008, - 244 с.

məsi, onun Şərq ədəbiyyatından etdiyi tərcümələrinin psixolinqvistika və poetik linqvistika baxımından şərh, eyni zamanda Şərqin bir parçası olan Azərbaycan ədəbi mühitində də A.Axmatovanın tədqiq və tərcümə tarixinə nəzər salaraq onun həyat və yaradıcılığının öyrənilməsi istiqamətində mövcud olan boşluqları üzə çıxarmaq məqsədi daşıyır.

A.Axmatovanın tədqiq tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, Şərq ədəbi-mədəni mühitinin onun yaradıcılığında bədii inikası ilə əlaqədar suallar, şairin Şərq ədəbiyyatından rus dilinə çevirdiyi bədii tərcümələrlə bağlı ədəbi problemlər, Axmatova yaradıcılığında Şərq ədəbiyyatı nümunələrinin təsiri və Şərq motivləri Axmatovaşünaslıqda ya heç tədqiqata cəlb olunmamış, ya da çox az araşdırılmış sahələrdəndir. Bu baxımdan Anna Axmatovanın bədii irsi daxilində Şərq motivlərini qabartmaq, mövzu və forma etibarilə Şərq mədəniyyətilə səsləşən elementləri aşkara çıxarmaq, şairin Daşkənddəki təxliyyə həyatını elmi bioqrafik dəyərləndirmələr səviyyəsində öyrənmək və yaradıcılığının Daşkənd dövrünü şərqşünaslıq baxımından araşdırmaq da şərqmərkəzciliyi aspektində əhəmiyyətlidir. Tədqiqat işində A.Axmatovanın ədəbi irsinə Şərqin birbaşa və yaxud dolayısı ilə təsirini nümunələr əsasında üzə çıxarmaq, onun fərdi yaradıcılıq fəaliyyətinə və ədəbi prosesdə baş verən ədəbi əlaqə və təsirlərə psixolinqvistik, linqvopoetik və sırf ədəbiyyatşünaslıq aspektindən münasibət bildirmək, müqayisə və paralellər əsasında şairin əsərlərindəki Şərq ələdəçiliyin dərəcəsinə müəyyən etməklə A.Axmatovanın yaradıcılığının orijinallığını və bənzərsizliyini elmi əsaslandırmaq qarşıya qoyulan məqsədlərimizdəndir. Daha konkret söyləsək, tədqiqatın əsas məqsədi A.Axmatovanın bədii irsinin həm ümumşərq, həm də dünya ədəbiyyatı kontekstində müqayisəli şəkildə araşdırılmasıdır.

“A.Axmatova və Şərq” mövzusunda apardığımız tədqiqatın əsas məqsədlərinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq dissertasiya işində aşağıdakı konkret vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- A.Axmatova və Şərq mövzusunda müraciət edərkən Şərq poetikasının nəzəri xüsusiyyətlərini öyrənmək, Şərqlə Qərb ədəbi sistemləri arasındakı fərqləri bədii mətn əsasında aşkara çıxarmaq;

- Şairin hansı ədəbi cərəyanların təsiri altında yazıb-yaratmasını, onun şüuruna təsir göstərən ədəbi metod və istiqamətlərin rolunu və xidmətlərini müəyyənləşdirmək;

- A.Axmatovanın yaradıcılığında müşahidə olunan Şərq ədəbiyyatına məxsus elementləri aşkarlamaq və şeirlərindəki Şərq mühitini tərənnüm edən məqamları təhlil cəlb etmək;

- Şərq ədəbi mühitinin, xüsusilə də Daşkənddəki təxliyyə həyatının A.Axmatova şəxsiyyətinə təsirini araşdırmaq;

- A.Axmatovanın Şərq ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığından etdiyi tərcümələrinin bədii, nəzəri və tarixi təhlilini vermək, yeri gəldikcə onlara müəyyən tənqidi münasibət bildirmək;

- Şairin bədii tərcümələrindən öz estetik dəyərləri, mövzu və ideya-məzmun xüsusiyyətləri ilə Azərbaycan ədəbiyyatına yaxın olan nümunələri tədqiqata cəlb etmək, onun rus ədəbi dilinə, milli düşüncə tərzinə gətirdiyi yenilikləri müəyyənləşdirmək;

- A.Axmatovanın ədəbi irsinin Azərbaycanda öyrənilməsi tarixini araşdırmaq və mövcud materiallara şərh vermək;

- Bütün bu təhlil və müqayisə işlərinin fonunda A.Axmatovanın ədəbi simasını, onun fərdi üslub keyfiyyətlərini və bədii ədəbiyyata gətirdiyi yenilikləri göstərmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dünya ədəbiyyatşünaslığının, rus filologiyası və incəsənətinin məcmusu sayılan rusistikanın aktual problemlərindən olan A.Axmatovanın bədii irsinin hər hansı bir müəyyən edilmiş tendensiyalılığa istinad etmədən, müasir ədəbiyyatşünaslığın müstəqil, qabaqcıl ideya və prinsipləri əsasında öyrənilməsi, dövrün ictimai-sosial və mədəni, ədəbi inteqrasiyaları və differensasiyaları şəraitində tədqiqi mühüm ədəbi problemlərdəndir.

A.Axmatova yaradıcılığının öyrənilməsi Sovet dönəmində və Sovetlər Birliyi dağıldıqdan bir müddət sonra müəyyən ideoloji tələblər çərçivəsində aparılmış, bunun nəticəsi olaraq müəyyən mənada qərəzlilik özünü büruzə vermişdir. Bu gün isə Axmatova irsi öyrənilərkən şairin şəxsiyyəti ilə yaradıcılığı paralel araşdırılır:

- Onun həyatındakı sarsıdıcı hadisələrdən doğan emosionallığın bədii ifadəsinin özəllikləri aydınlaşdırılmaqla, estetik obyektin əksində subyektin orijinal, bənzərsiz təzahürü, bədii mətnə mündəricənin özünəməxsusluğu və zənginlik dərəcəsi öyrənilir.

- Dünyanın dərkində səmimi ifadə olunan aydın təfəkkür, mürəkkəblikdən, anlaşılmazlıqdan uzaq olan sadə dünyaduyumu, sənətdə özünə tənqidi münasibət və digər yüksək fərdi keyfiyyətlərin ictimai, tarixi və psixoloji mahiyyəti dəyərləndirilir.

Biz də öz tədqiqatımızı bu səpkidə qurmuşuq. Şairin yaradıcılığında Şərq motivlərinin işlənilməsi, Şərq mədəni mühitinin onun bədii zövqünə təsiri, hətta Şərq şairlərinin yaradıcılığından etdiyi tərcümələrində apardığı seçimin belə yaradıcı təfəkkürünün tələblərinə uyğun və bədii zövqü

dairəsində olmasını araşdırarkən faktlarla əsaslandırmağa çalışmışıq ki, bu da işimizin əsas elmi yeniliklərindəndir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Araşdırmanın obyektı kimi Axmatovanın müxtəlif illərdə nəşr olunan kitabları, yəni, şeir və poema yaradıcılığı, tərcüməçilik fəaliyyəti, onun haqqında yazılan xatirə-essələr və ədəbi-tənqidi məqalələr, xüsusilə də onun müasir dövrümüzə qədər Azərbaycanda hələ geniş tədqiqata cəlb olunmayan Daşkənd dövrü yaradıcılığı, Şərq təsirindən qaynaqlanan bədii yaradıcılıq nümunələri, Asiyanı, Qafqazı, mədəniyyətin beşiyi saydığı Şərq dünyasını vəsf edən əsərləri və Şərq ədiblərindən etdiyi tərcümələr təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini A.Axmatovanın şair təbiətinin spesifik cəhətlərinin təhlili, yəni onun şəxsiyyəti, əhatə olunduğu mühit, ictimai və ədəbi inkişaf, rus ədəbiyyatında cərəyan edən ədəbi tendensiyaların qarşılıqlı təsiri məsələləri əhatə edir. Şairin Şərqlə bağlılığı, onun yaradıcılığına Şərq ədəbi mühitinin təsiri, bədii tərcümə fəaliyyəti sahəsində özünəməxsus dəsti-xətti, bu sahədə xidmətləri, bundan əlavə, A.Axmatova irsi və Azərbaycan ədəbiyyatı probleminin tədqiqi dissertasiyanın predmetinə daxil edilmişdir.

Tədqiqatın metodologiyası və nəzəri əsasları. Dissertasiyada tarixi-müqayisəli və filoloji metodlardan tarixi-tipoloji, struktur nəzəri tədqiqat üsullarından və müasir poetikanın nəzəri-metodoloji tələblərinin bədii mətnə tətbiq edilməsindən başlıca metodoloji cəhət kimi istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Təqdim olunan dissertasiya işi A.Axmatova yaradıcılığında öz əksini tapan həyat hadisələrinin, nakam məhəbbət acılarının, hicran və həsrət yangısının bədii donda ifadə xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi ilə onun həyatının qaranlıq qalan tərəflərinə aydınlıq gətirir. Şairin yaradıcılığına ecaskar təsir göstərən Şərq ədəbi mühitinin sənət nümunələrində inikasının təyini ilə ədəbi əlaqələr sahəsində əldə olunan yeniliklərin aşkarlanmasına kömək edir. Şərq ədəbiyyatı nümayəndələrinin yaradıcılığından etdiyi çevirmələr əsasında bədii tərcümənin bədii yaradıcılıq prosesi halında, ədəbi yaradıcılıq aktı səviyyəsində öyrənilməsi ilə həm ədəbiyyat tarixi, həm ədəbiyyat nəzəriyyəsi, həm də yaradıcılıq psixologiyası istiqamətlərindən elmi əhəmiyyət kəsb edir. Dissertasiyanın hər iki fəslə vahid bir məqsədə – A.Axmatova yaradıcılığının həm Qərb, həm də Şərq prizmasından baxdıqda daxili potensial və xarici təsir sayəsində zamanla əldə etdiyi yenilikləri, üstün keyfiyyətləri aydınlaşdırmağa xidmət edir. Bu elmi iş A.Axmatova yaradıcılığının

kompleks tədqiqində şairin bədii irsində Şərq ədəbiyyatından bəhrələnmənin və öz növbəsində onun müasir Şərq ədəbiyyatına verdiyi töhfənin öyrənilməsinin rusistika və orientalistikadakı zəruriliyi məsələsini gündəmə gətirir. Dissertasiya nəzəri əhəmiyyəti ilə yanaşı, praktik əhəmiyyətə də malikdir:

- Bu tədqiqatdan gələcəkdə müəyyən dərəcədə Şərqlə təmasda olmuş XX əsrin başqa rus klassiklərinin ədəbi irsinin, oradakı Şərq təsirlərinin öyrənilməsi üçün istifadə etmək olar;

- Dissertasiya sırf ədəbiyyatşünaslıq, ədəbi əlaqələr, bədii tərcümə, stilistika, linqvopoetika və psixolinqvistika sahəsində aparılacaq tədqiqat işləri üçün mənbə ola bilər;

- Bu dissertasiya işindən ali məktəblərin filologiya fakültələrində müvafiq kursların tədrisində dərs vəsaiti kimi də faydalanmaq mümkündür.

Tədqiqatın aprobasiyası. Təqdim edilən dissertasiya BDU-nun Filologiya fakültəsinin «Dünya ədəbiyyatı» kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

İşin əsas elmi nəticələri Azərbaycanda və xaricdə nəşr olunan elmi toplu və jurnallarda çap edilmiş məqalə və tezlərdə əksini tapmışdır. Mövzu ilə bağlı müxtəlif elmi konfranslarında və digər simpoziumlarda məruzələr edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya “Giriş”, 2 fəsil, “Nəticə” və “İstifadə olunmuş ədəbiyyat” siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində müasir dövr üçün mövzunun aktuallığı, onun elmi yenilikləri, nəzəri-praktik əhəmiyyəti əsaslandırılır, qarşıya qoyulmuş məqsədlər və onlara nailolma yolları açıqlanır.

Dissertasiyanın «**Anna Axmatovanın şəxsiyyəti, mühiti və rus ədəbiyyatındakı mövqeyi**» adlı I fəslində A.Axmatovanın həyat və yaradıcılıq yoluna ümumi bir nəzər salınır, şairin şəxsiyyəti, onu yetirən ədəbi-mədəni mühit, yaradıcılığının ilk illərində mövcud olan ədəbi cərəyan və istiqamətlərin fəaliyyətinə təsiri, müharibə və inqilablarm onun əsərlərindəki əksi, repressiya və qadağalar dövründəki fəaliyyəti haqqında icmal verilir, həmçinin burada şairin yaradıcılığına və dünyagörüşünə təsir göstərən əsas amillər müəyyənləşdirilir. Bu baxımdan mövzuya dair rus və Azərbaycan dilində olan elmi ədəbiyyatı nəzərdən keçirmiş, yeri gəlincə alimlərin fikirlərinə münasibət bildirilmişdir.

A.Axmatovanın yaradıcılığına xronoloji ardıcılıqla nəzər yetirsək, görürük ki, əvvəllər ailə problemləri, yaxud sosial dəyişikliklər təsiri altında sadəcə müzakirə mövzusu olan suallar sonralar – kütləvi repressiyalar zamanı onun üçün ölüm-dirim məsələsinə çevrilmişdi.

A.Axmatovanın şəxsi həyatı, yaşayış şəraiti onu qarşılaşacağı çətin bir mübarizəyə hazırlamışdı. O, tez bir zamanda anladı ki, ona ən əziz olan şairlik istedadını qurban versə belə, əvvəlki adam – adi qadın ola bilməyəcək.

Bəzən Axmatovaya elə gəlirdi ki, o, bir vaxtlar öz poetik istedadı və sakit yaşam tərzində seçim edə bilirdi. Lakin həyat həqiqətləri vasitəsilə çəkdiyi əzablardan nəticə çıxararaq başa düşür ki, hər şey təzədən təkrarlansa belə, yenə də eyni cür hərəkət edərdi.

Axmatova poeziyasında vahid mövzu öz sevgilisini tərk edən sirli məşuq haqqında qəribə arzudur. Bu da öz növbəsində müsəlman Şərqinə məxsus sufi-panteist ədəbiyyatdan gələn, uzun tarixi yol keçən, əksinə transformasiyaya uğramış həqiqi məhəbbətin məcazi təəcəssümü, aşiq-məşuq münasibətinin Məhsətisayağı reallaşmasıdır. Şairin ruhunun yaşadığı aləm özündə mürəkkəblikdən uzaq sadəlik daşıyır və eyni zamanda da realdır, lakin bu görünən sadəlik, obraz və fikir aydınlığı arxasında incə nüansları olan, həyəcan və sirr dolu başqa bir dünya gizlənir. Biz bunu yalnız ona görə başa düşə bilirik ki, Axmatova obrazları özü-özlüyündə sadəlik təzahürləri olaraq bağlı olduqları aləmin mahiyyətini ifadə etməyə yönəlib. Onlar bizim qarşımızda psixoloji cəhətdən onları sirli, mahiyyət etibarı ilə simvolik edən bir ahəngdə təəcəssüm edirlər.

«Anna Axmatova şəxsiyyəti və poeziya» adlanan başlıq altında şairin qeyri-adi hisslərə malik olması, sözün magik gücünə inandığı üçün yaradıcılığa da hisslərin maddiləşmiş forması kimi baxması, şairin «nə edim ki, nə söyləyirəmsə, hamısı həyata keçir» – deməsinin səbəbləri və s. müasirlərinin xatirələrinə və onun öz həyatı ilə bağlı qələmə aldığı yazılarına əsasən şərh olunur.

Burada Anna (Qorenko) Axmatovanın daha çox ilk gənclik və gənclik illərində yaşadıklarının yaradıcılığında bədii əksi, ailə münasibətlərinin, bu münasibətlər zəminində yaşadığı ruhi sarsıntıların, xoşbəxt və kədərli hadisələrin şairin yaradıcı şəxsiyyətinə göstərdiyi pozitiv və neqativ təsir əsərlərinə əsasən müəyyənləşdirilir.

Adı gedən fəsildə biz qısaca olaraq dövrün ictimai, fəlsəfi, siyasi və ədəbi mühitinə nəzər salır, şairin ətrafında baş verənlərin onda hansı hiss və həyəcanı oyatmasını və bu əhval-ruhiyyənin əsərlərində necə ifadə

edildiyini göstəririk. Bununla da, şairin ədəbi irsinin məhz yaşananların bədii əksi olduğu qənaətinə gəlirik.

Məlumdur ki, 1917-ci il «Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabı», yaxud sadə dillə 1917-ci il çevrilişi bütöv rus cəmiyyətini iflic etdiyi kimi, rus ədəbi mühitində də dəyişikliyə səbəb oldu. Ədiblər kimin haqlı, kimin haqsız olduqlarını hələ tam müəyyən edə bilməmiş, çaşqın vəziyyətdə müşahidəçi mövqeyində hadisələrin nə ilə yekunlaşacağını gözləyirdilər. Bu durğunluqdan istifadə edən təsadüfi adamlar ədəbiyyat səhnəsinə gəlirdilər, ədəbiyyatda isə mövzu, janr və metod baxımından əsaslı dəyişikliklər özünə yer alırdı. Yeni hakimiyyət incəsənəti ideologiyasının rüporuna çevirmək cəhdində uğurlara imza atırdı. Proletar diktaturası yeni mənəvi tələblər irəli sürərək ədəbiyyatı da siniflərə bölməyi təklif edirdi.

Əslində inqilab rus ziyalılarının çoxdankı arzusu idi, lakin bu xəyallar reallığa dönüb, qanlı paltar geyinmiş bir kabusa çevriləndə həmin arzu ilə yaşayanların əksəriyyəti ondan dəhşət içində uzaqlaşdılar və əksəriyyət müstəqillik üçün çıxış yolunu Rusiyanı tərk etməkdə gördülər.

Mövcud hakimiyyətin ideoloji tələblərini həyata keçirə bilməyənlərin Rusiyanı tərk etdiyi bu ərəfədə A.Axmatova öz seçimini etdi: «Mən Vətəni atanlarla deyiləm», – dedi. Bu vətənpərvərliyi isə onun Vətəndə yaradılan yeni ədəbi mühitə uyğunlaşmamasından irəli gələn qadağalarla, təqiblərlə üzləşməsinə səbəb oldu. Çünki o, düşmənlə mübarizə aparmağı onun qabağından qaçmaqdan üstün bilirdi.

Qısa da olsa, A.Axmatovanın inqilab ərəfəsində, mədəni inqilab dövründə və ondan sonrakı mərhələlərdə fəaliyyətinə nəzər salsaq, görərik ki, o, 1917-ci ildə «Ağ durna qatarı», 1921-ci ildə «Bağayarpağı» şeir toplusunu və 1922-ci ildə «Anna Domini» adlı kitabını nəşr etdirdi. Bu mərhələ ilə müqayisədə sonrakı dövrlərdə Anna Axmatova çox az yazmış və nəşr olunmuşdur. 1935-1936-cı illərdən ölümünə qədər isə o, yaradıcılıqla mütəmadi olaraq məşğul olmuşdur və bu da güman ki, siyasi çaxnaşmalar dövründə özünəməxsus yaradıcılıq yolu axtarışından irəli gələn hal idi.

Sözü gedən zaman kəsiyində, yəni ötən əsrin 20-30-cu illərində ədəbiyyatda proletkültçülük, sinfi mübarizə hökm sürür, sosialist realizmi anlayışı, ədəbiyyatın vahid mərkəzdən idarə olunması məsələləri irəli sürülürdü. 1921-ci ildə Rusiyada vətəndaş müharibəsinin sona yetməsi, iqtisadiyyatda yeni istiqamətin müəyyənləşdirilməsi və 1921-ci ildə Kommunist partiyasının X qurultayından sonra ölkədə vəziyyətin bolşeviklərin xeyrinə həllini tapması böhranlı vəziyyəti dəyişmədi.

1921-ci ildə özünün də, mənsub olduğu xalqın da ən çətin anlarında yazdığı şeirlərindən birində təəssüf içində müqəddəs və dəyərlili olan hər şeyin ya oğurlandığını, ya satıldığını, ya da etinasızcasına məhvə məhkum edildiyini gören A.Axmatova kütlənin səbirsizliklə yeni bir möcüzəni, böyük bir irəliləyişi, uzun sürən gecədən sonra arzulanan səhərin gələcəyini gözlədiyini və sadələşmələrlə buna inandığını bildirirdi.

Mövcud ictimai-siyasi şərait, ədəbiyyatda hökm sürən yaradıcılıq böhranı 1920-ci illərin ortalarında Rusiyada iki ədəbi qruplaşmanın kəfayət qədər fəallaşmasına şərait yaratdı: bunlardan biri *İSC* – incəsənətin sol cəbhəsi, digəri isə *konstruktivizmin* nümayəndələri idi. Sonda hər iki qruplaşmanın iflası, poeziyanın inkişafı üçün ədəbiyyatda yeni axtarışların başlanmasına səbəb oldu. 30-cu illərdə Sovet ədəbiyyatı tarixində yeni mərhələ başlayır. 1932-ci ilin 23 aprelində Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi «Ədəbi-bədii təşkilatların yenidənqurulması» haqqında qərar qəbul etdi. Bu qərarla bütün yazarları bir təşkilatda – sovet yazıçıları birliyində birləşdirmək nəzərdə tutulurdu.

1934-cü ildə Sovetlər Birliyinin sovet yazarlarının ilk qurultayı çağrıldı. İndi bir çoxlarına mövcud hakimiyyətin onlardan bədii ədəbiyyat sahəsində nə istədiyi aydınlaşmışdı və bu qurultaydan sonra yazmamaq olmazdı, çünki artıq tələblər aydın idi. İndi yazarlar tələblərə uyğun yazmalı, ya da tənqidlərə, yaxud təqiblərə tuş gəlməli idi.

«**Modernist ədəbi cərəyanların Anna Axmatova yaradıcılığına təsiri**» sərəlvəsi altında isə dövrün əsas ədəbi cərəyanlarının xüsusiyyətləri göstərilir, onların təşkilatlanma forması və mətbu orqanları haqqında məlumat verilir, bununla yanaşı şairin də üzv olduğu akmeizm ədəbi istiqamətinin meydana gəlmə səbəbləri, onun əsas fərqləndirici əlamətləri, nümayəndələri müəyyənləşdirilir, həmin ədəbi cərəyanın A.Axmatovanın yaradıcılığına təsiri araşdırılır, bu təsirin müsbət cəhətlərini və bəzi mənfi tərəflərini göstərməyə cəhd edilir.

Akmeizm bir ədəbi istiqamət kimi yalnız ən istedadlı üç şairi – N.Qumilyov, A.Axmatova, O.Mandelştam kimi yaradıcı həyatı “şairlər sexi”ndə keçən insanları birləşdirmişdi. Akmeizmin tarixinə bu cərəyanın bu üç görkəmli nümayəndəsi arasında özünəməxsus bir dialoq kimi də baxıla bilər. Cərəyanın naturalist qanadını təşkil edən S.Qorodetski, M.Zenkeviç və V.Narbutun adamizmi yuxarıda adları çəkilənlərin “təmiz” akmeizmindən nəzərəcarpacaq şəkildə fərqlənirdi. Adamistlərin N.Qumilyov–A.Axmatova–O.Mandelştam üçlüyündən fərqi dəfələrlə ədəbi tənqid-də öz əksini tapmışdı. Maraqlıdır ki, rus “gümüş əsri”nin digər poetik

istiqlamətləri ilə müqayisədə akmeizm bir çox cəhətlərdən orijinal hadisədir. Digər Avropa ədəbiyyatlarında onun analoqu yoxdur. Akmeizmin əsas prinsip və ideya özlərini nəzərdən keçirdikdə belə qənaətə gəlmək olar ki, o, ədəbi cərəyandan daha çox bir ədəbi məclis, yaxud sosial əsaslara söykənən ədəbi dərnək, köhnə ilə eyni ideya-bədii xüsusiyyətlərə malik, bərabərhüquqlu şəxsiyyətlərin yaratdığı təşkilat, bir ədəbi məktəbdir.

Dissertasiyanın II fəslə «**Anna Axmatova və Şərq ədəbiyyatı**» adlanır. Dissertasiya işinin bu fəslində müqayisəli şəkildə A. Axmatova və rus ədəbiyyatının digər klassiklərinin yaradıcılığına Şərq ədəbiyyatının göstərdiyi ecazkar təsirin nədən ibarət olduğu öyrənilir. Bundan əlavə, A. Axmatova yaradıcılığının müxtəlif mərhələlərində bu təsirlərin əhəmiyyət dərəcəsi, şairin Şərq ədəbiyyatı nümayəndələrindən etdiyi tərcümələr və onun ədəbi irsinin Şərqdə, xüsusilə də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında tədqiqi və dilimizə tərcümə tarixi də xronoloji ardıcılıqla araşdırılır.

Rus və Şərq ədəbi-mədəni əlaqələrinin çox qədim tarixi var. Rus və Azərbaycan ədəbi-mədəni əlaqələrinin tarixinə nəzər salsaq, yaradıcılığı tədqiqatımızın obyektə olan A. Axmatovanın yetişdiyi mühitdə və ona təsir edən şair və yazıçıların əsərlərində Azərbaycanla bağlılığın şahidi olarıq, yaxud bu və ya digər şəkildə ədiblərimizin onlardan bəhrələndiyini söyləyə bilərik.

Qeyd edək ki, ədəbiyyatda millilik və bəşəriyyət məsələlərinin özü də alimlər arasında mübahisə doğurur. Bəziləri ədəbiyyatı, xüsusən də poeziyanı dar çərçivədə həbs etməyi, millət, din, dil və dövlətlərin sərhədləri daxilində saxlamağı cəfəngiyyət sayır, çünki o, birinci növbədə hissələrin, təxəyyülün və ilhamın törəməsi olub, universaldır. Bəziləri isə əksinə, milliliyi, vətənpərvərliyi ədəbiyyatın, xüsusən də poeziyanın ayrılmaz tərkib hissəsi hesab edir və bütün dövrlərdə əsl söz ustalarının millət, din, dil və vətən məsələlərindən yayınmadıqlarını, ictimai həyatla yaşadıklarını, xalqına, millətinə gərəkli olan və xidmət göstərən yaradıcılıqla məşğul olduqlarını əsas alaraq mücərrədliyi, universallığı ona yad sayırlar. Çünki yazar da insandır, onu da tərbiyə edən, ona doğma olan mühit var və o yalnız bu aləmdən çıxış edərək qlobalizmə addım ata bilər. Bu mənada hər hansı bir milli ədəbiyyatın ilk növbədə insana ünvanlandığını və insanı ifadə etdiyini nəzərə alsaq, milli ədəbiyyatların ünsiyyətinə və qarşılıqlı mübadiləsinə, vahid dünya ədəbiyyatının yaradılmasına yalnız millilik kimi orijinal bədii keyfiyyətini qorumaqla nail olmaq olar.

Şərqin öyrənilməsi əsasında bədii ədəbiyyatda yaranan təcrübə xarakterli poeziya nümunələri (Məsələn: Hötenin «Qərb-Şərq divanı»nı və

Puşkinin «Qurana təqlid») bir daha aydın göstərir ki, tarixən yazarların əcnəbi ənənəni öyrənməsi səmərəli nəticə vermişdir.

Dünya xalqları arasında ünsiyyətin asanlaşması mədəniyyətlərarası əlaqələrin asanlaşmasına, ardıcıl, davamlı inkişafına yol açdı. Bu mənada Şərqlə, xüsusilə də Asiyaya, onun ahəngdar, mühafizəkar, belə demək mümkünsə, öz ilkinliyini, sadəliyini qısqançılıqla qoruyan həyatına mədəni və texniki inqilablar dövründə maraqlı daha da artdı.

Məhz buna görə də, Şərqlə ədəbiyyatının güclü təsiri bir çox Avropa mütəfəkkirlərini öz cazibəsinə salmış, uzun müddət Şərqlə və ona aid olan nə varsa, ekzotika sayılaraq böyük maraqla səbəb olmuşdur.

XX əsrdə Hindistan, Çin və Ərəb ölkələri Avropa nəsrinin mövzu mənbəyinə çevrilir, Şərqlə ədəbi janrları isə şeirdə yaxşıca unudulmuş yenilik kimi qavranılırdı.

Sovet ədəbi mühitində isə qəribə bir təzad müşahidə edilirdi, Orta Asiya və Azərbaycanda yazıçılar Avropa ədəbi mühitinin təsirini mənimsəməyə çalışır, Qərblə məxsus forma və düşüncə tərzini əxz edirdisə, Sovetlər birliyinin Avropaya məxsus hissəsində bu proses əksinə müşahidə olunurdu: Şərqlə ədəbi mühiti institutlar səviyyəsində öyrənilir, Şərqlə mütəfəkkirləri tərcümə edilir və Şərqlə şeir janrları təqlid olunurdu.

Ana tərəfdən şərqlə əsilli olan A.Axmatova da bir çox ədib, mütəfəkkirlər kimi bu ecazkar aləmin sehrinə düşür, söylənilən ictimai-mədəni inkişaf şəraitində Şərqlə özünəməxsus mistik bağlantıları daha qabarıq şəkildə özünü göstərir, o, ciddi şəkildə Şərqlə öyrənməyə, araşdırmağa çalışır.

Onun yaradıcılığında da Şərqlə təsirinin güclü əks-sədası açıq-aydın hiss olunmağa başlayır. Biz bu təsirdə iki istiqaməti müəyyən edə bilərik:

- 1) A.Axmatova yaradıcılığında Şərqlə ədəbi mühitinin təsiri;
- 2) A.Axmatova yaradıcılığında Şərqlə ədəbiyyatından tərcümələr.

«Anna Axmatovanın yaradıcılığında Şərqlə ədəbi mühitinin təsiri» adlı başlıq altında şairin yaradıcılığının inkişafının müxtəlif dövrləri üçün xas olan Şərqlə düşüncə təzi, Şərqlə ədəbiyyatının bəzi nümunələri üçün tipik olan poetik fiqur və bənzətmələr, Şərqlə folkloruna məxsus motivlərin izləri və Şərqlə (Asiya) mühitinin vəsfi bədii faktlar əsasında öyrənilir. Bu təsirin II Dünya Müharibəsi zamanında daha fəal şəkildə üzə çıxarılmasının səbəbləri araşdırılır.

A.Axmatova 1941-ci ilin noyabrından 1944-cü ilin may ayınadək Daşkənd şəhərinə evakuasiya olunmuşdur. Bu məcburi səyahət onun yaradıcılığında «asiyaya məxsus» iz qoymuş, o, bir sıra dəyərli şeir silsiləsi

yaratmışdır. Rusiya üçün qəlbi sızlayan və səksəkəli anlar yaşayan, doğma Leninqradın mühasirəsi illərində böyük narahatlıq keçirən Axmatovanın ilham pərisi şairin bütün ruhi sarsıntılarına baxmayaraq, Asiya reallıqlarına biganə qala bilməmişdir. Bunu onun Daşkənddən yazdığı məktubları (*xüsusilə N.Harciyəvə göndərdiyi*) da təsdiqləyir.

Bu dövrdə Şərqə bir ekzotika kimi baxır, incəsənətin müxtəlif sahələrində onu təqlid etməklə populyarlıq qazanmağa çalışırdılar. A.Axmatova isə ekzotika arxasınca qaçmırdı, kökündən gələn səsi izləyir, şeiriyyatında qəlbinin tələbini açıqlayırdı. Çünki məlum səbəblərə görə, tatarlara məxsus hər bir şey uzun müddət maraqsız, qərəzli və düşməncəsinə qarşılıq idi. Bu səbəbdən də, tatar əslini diriltmək, Şərqə meyllilik A.Axmatova üçün bir populyarlıq mənbəyi deyil, milli təəssübkeşlik və milli özünəqayıdış hisslərindən daxili bir tələbat kimi üzə çıxmışdır.

İkinci Dünya müharibəsi illərində isə Rusiya və Asiyaya məxsus fərqli düşüncə tərzlərinin çulğalaşdığı əsrarəngiz bir məkan olan Daşkənddə Axmatova qələmi üçün yeni olan Şərq mövzularının və Şərq mədəniyyətinin heyratəmiz təsirini özündə əks etdirən bir sıra əsərlər yarandı. A.Axmatova öz tərcümeyi-halında bu haqda belə yazırdı: «1944-cü ilin may ayınadək mən Daşkənddə yaşamışam. ...Daşkənddə ilk dəfə olaraq mən yanar ağacların istiliyinin və kölgəsinin, suyun səsinin nə olduğunu bildim. Həmçinin mən insana məxsus yaxşılığın nə olduğunu anladım»⁴.

Axmatova irsinin bəzi tədqiqatçıları haqlı olaraq şairin Daşkənd dövrü yaradıcılığını onun fəlsəfi lirikasının başlanğıcı kimi də qiymətləndirirlər. Bu fəlsəfilik isə ilk növbədə əzablı həyat təcrübəsindən savayı, Asiyanın zəngin tarixi-fəlsəfi ənənələri və şeir mədəniyyəti ilə bağlı idi.

A.Axmatova Şərq ədəbi və fiziki-bioloji mühitindən bəhrələndiyi kimi, Şərq ədəbiyyatı, xüsusilə də Daşkəndin o zamankı ədəbi gəncliyi də Anna Andreyevnanın ədəbi irsindən, bənzərsiz şəxsiyyətindən örnək alıb ruhlanırdı. A.Axmatovanın təxliyyə həyatı zamanı Daşkənddə məskunlaşdığı müvəqqəti sığınacaq isə bir şair ocağına çevrilmişdi. A.Axmatova ardıcılılarından məşhur özbək şairi, xalq yazıçısı və akademik Aybək (Əsl adı Musa Daşməhəmmədovdur.) bir neçə şeirində Sovet ədəbiyyatında ötəri meh kimi keçsə də, güclü tufan kimi iz qoyan bu rus şairini vəsf etmiş və onu əbədi yaddaşlara köçürmüşdür.

⁴ Ахматова Анна Андреевна. Сочинения, Том второй (Проза, переводы), Москва, Художественная литература, 1986, с. 238-239.

«Anna Axmatovanın Şərq ədəbiyyatından etdiyi tərcümələr» sərlovhəsi altında şairin bədii tərcümələrindən ibarət şeir topluları tədqiqata cəlb olunur. Bu tərcümə nümunələrinin özəllikləri, seçilmə səbəbləri göstərilir, dil və bədii forma xüsusiyyətləri öyrənilir.

Anna Andreyevnanın Şərq ədəbiyyatına vurğunluğu, onun bu ədəbi irsə dərinədən bələdliyi haqqında çox danışılıb. Bu ədəbi düha təkcə Şərq ədəbiyyatını bilmir, eyni zamanda onu yaxından hiss edirdi. O, “İncil”dəki epos süjetlərini və təhkiyə tərzini, eyni zamanda Şumer abidəsi olan «Bilqamis» dastanını dərinədən öyrənərək bu qism klassik əsərləri dünya ədəbiyyatının ilk ədəbi şedevrləri kimi qiymətləndirirdi. O, bir çox hallarda Hind xalqına məxsus mif, himn və dastanlarda qorunan fəlsəfi və poetik düşüncə tərzini, qədim Misir, Çin, Koreya sənətkarlarının yaradıcılığı ilə maraqlanırdı və onların orijinallığına heyrətlənirdi. A.Axmatova monqolların və hunların şanlı tarixinə və həmçinin zaman etibarilə faciəli taleyinə, bu döyüşkən tayfaların dünya səhnəsinə əfsanəvi gəlişinə və daxili çaxnaşmalar nəticəsində möhtəşəmliyini itirən əzəmətinə yaxşı bələd idi. O, qədim Midiya ədəbi-dini abidəsi olan “Avesta”dakı ədəbi düşüncənin təmizliyi və müdrikliyindən mütəəssir olur, bu ədəbi ənənədən qaynaqlanan Firdovsi «Şahnamə»sinə valeh olaraq tez-tez dostu O.Mandelştamın: «Firdovsinin «Şahnamə»sində qəhrəmanların xarakteri müəllifin möhtəşəm sərbəstliyi üzrə dəyişir», – ifadəsini təkrarlaşdırmağı xoşlayırdı⁵.

A.Axmatovanın Şərq ədəbiyyatından etdiyi tərcümələrin toplandığı əsas şeir toplularından birincisində daha çox qədim və orta əsrlər Şərq ədəbiyyatının, ikincisində isə daha çox müasir dünya, həmçinin Şərq ədəbiyyatının nümayəndələrinin yaradıcılığına müraciət olunur.

A.Axmatova tərcümələrini orijinala müqayisə edəndə bəzən forma dəyişikliyinə və ya janr tələbinə riayət olunmadığına rast gəlmək olur. Lakin şair dühası onu elə gözəl ifadə etməyə müvəffəq olur ki, biz bütöv ədəbi vahidi dərk edərək xırdalıqlara heç diqqət belə etmirik. Belə ki, Axmatovanın yuxarıda adlarını çəkdiyimiz tərcümə nümunələrinin toplandığı iki kitabından biri olan «Şairlərin səsləri, əcnəbi şairlərin şeirləri Anna Axmatovanın tərcüməsində» toplusunu təşkil edən şeirlər də təkcə bədii tərcümə nümunələri deyil, eyni zamanda rus poeziyasının inciləridir.

Şairin tədqiqat obyektinə çevirdiyimiz tərcümə əsərlərindən ibarət ikinci şeir toplusu birincisindən fərqli olaraq, təkcə Şərq ədəblərinin yaradıcılığını deyil, eyni zamanda Qərbi şairlərin əsərlərinin rus versiyasını

⁵ Axматова Анна Андреевна. Избранное, Москва, АСТ Москва, 2010, с. 5

da əhatə edir. Burada Baltıqyanı ölkələrin və Şərqi Avropanın (Polşa, Rumıniya, Norveç, o zamankı Çexoslovakiya, Bolqarıstan və s.) istedadlı şairlərinə daha geniş yer ayrılmışdır. Lakin biz bu toplunu dünya şeir sənəti incilərindən seçmələri əhatələyən yığma ilə də müqayisə edə bilmərik. Bu kitab daha çox öz şair hisslərinin əsiri olan Axmatovanın zövqünə və daxili tələbatına uyğun gələn sənət nümunələrini özündə cəm etmişdir. Bu kitabı oxuyan oxucu bir daha o qənaətə gələ bilər ki, şeir tərcüməçisi hər şeydən öncə müstəqil və cəsarətli şairdir, sonra mütərcim.

Şairin Şərq ədəbiyyatına rəğbəti aşkar hiss olunmaqdadır. Bu sırada biz hind ədibi R.Taqorun, Çinli müəllif Süy Yuanın, tatar şairləri Q.Tukay və M.Cəlilin və b. adlarını sadalaya bilərik.

«**Anna Axmatovanın ədəbi irsi və Azərbaycan ədəbiyyatı**» başlığı altında isə ədəbiyyatşünaslıq tariximizdə şair və onun ədəbi irsi haqqında olan məlumatlar ədəbi tənqidin janrı tipologiyasından asılı olmayaraq xronoloji ardıcılıqla öyrənilir. Onun rus ədəbiyyatındakı mövqeyi, ona olan ədəbi ictimayətdəki münasibət ədəbiyyatşünaslarımızın əsərləri əsasında müəyyənləşdirilir, bu fikirlərin qərəzli, yaxud haqlı olmasına da münasibət bildirilir. Şairin əsərlərinin dilimizə tərcümə tarixinə nəzər salınır, yeri gəldikcə bu tərcümələrin xarakteri, xüsusiyyətləri, dəqiqlik səviyyəsi və bədiiliyin qorunma dərəcəsi də müəyyənləşdirilir.

A.Axmatovanın Azərbaycan ədəbiyyatına, xüsusən də qadın şairlərimizin ədəbi irsinə təsiri bu günümüzdə qədər öyrənilməmişdir. Bəlkə də, bu təsir haqqında danışmaq belə mümkün deyil. Lakin hər mərhələdə olduğu kimi, XX əsr ədəbiyyatında da, xüsusən də böyük bir ölkənin eyni taleyi yaşayan xalqlarının ədəbi nümayəndələri arasında paralellər aparmaqla oxşar yaradıcılıq yolu keçmiş, bənzər yüksəliş sevinci və məhrumiyyət acısı duyan ədəbi simaları aşkarlamaq mümkündür.

A.Axmatovanın Böyük Vətən müharibəsi zamanı qələmə alınan şeirləri ilə Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndələrinin eyni zaman kəsiyində yazdıqları əsərlərinin müqayisəsi onu deməyə əsas verir ki, müharibə kabusu, ondan irəli gələn məhrumiyyətlər hər zaman olduğu kimi şairlərə güclü və oxşar təsirlər bağışlayır və vətən övladlarını onun namusunu qorumağa səsləmək məqsədi daşıyır. Eyni əhval-ruhiyyəni biz Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında, xüsusən də S.Vurğunun və S.Rüstəmin qələbəyə ruhlandırان, çağırış ruhlu əsərlərində hiss edirik.

A.Axmatovanın Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı çərçivəsində tədqiqi, onun haqqındakı mövcud ədəbi-tənqidi fikirlər əksər hallarda monoqrafik tədqiqatlarda əksini tapmaqdan daha çox, nəzəri ədəbiyyatşünaslıqda –

dərslük, ensiklopedik sorğu kitabı, professional lüğətlərdə və ədəbi-tənqidi məqalələrdə görünür. Bu ədəbi araşdırma və mülahizələr isə çox zaman Sovet ideologiyasına zidd sayılan ədəbi cərəyan və məktəblərlə, simvolizm, akmeizm, futurizm və s. ilə bağlı ifadə olunan fikirlərin daxilində təzahür edilirdi.

Bu mənbələrin əksəriyyətində şairin əsərlərində qabarıq şəkildə özünü göstərən məhəbbət duyğusunun ifadəsi onun həyatı sarsıntılarını əsas almadan köhnə Sovet ədəbiyyatşünaslığının təsiri ilə “xəstə əhval-ruhiyyənin ifadəsi” kimi xarakterizə edilirdi. Lakin bununla yanaşı, Axmatova irsinin üstün cəhətləri bu elmi mənbələrdə öz layiqli qiymətini alırdı.

A.Axmatovanın ədəbi irsinə tərcümə məqsədi ilə müraciət edən ilk Azərbaycan şairlərindən biri də Nigar Rəfibəyliydir. Nigar xanımın dünya ədəbiyyatından etdiyi bədii tərcümələri sırasında rus ədəbiyyatından edilən çevirmələri xüsusi yer tutur. O, Puşkindən, Lermontovdan, Çexovdan, Svetayevadan və digər görkəmli ədiblərdən etdiyi tərcümələri ilə bir çox bədii sənət incilərinə Azərbaycan dilində ikinci həyat qazandırmışdır. Belə müştərək yaradıcılıq nümunələrindən biri də rus ədəbiyyatında özünəməxsus dəsti-xətti ilə tanınan Anna Axmatovanın «Yaz qabağı elə günlər olur ki...» misrası ilə başlanan şeirinin tərcüməsidir.

A.Axmatovanın bədii irsinin ana dilimizə tərcüməsi sahəsində Çingiz Əlioğlu, Kamal Abdulla, Ağamir Cavad, Vaqif Bayatlı, Anar, Alim Məmməd və başqalarının əvəzsiz zəhmətləri var.

Dissertasiyada problemin qoyuluşu və onun elmi-nəzəri analizi klassik və müasir, bədii və elmi materialların öyrənilməsi geniş həcmdə tədqiqatə cəlb olunması ilə nəticələnir.

Dissertasiyanın nəticə hissəsində aparılmış tədqiqat yekunlaşdırılmış və mövzunun perspektiv inkişafının başlıca istiqamətləri müəyyən olunmuşdur.

Dissertasiya boyu əldə olunan nəticələri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. A.Axmatova həyatı, doğma yurdunu, dilini sevir, milli şüur xəzinəsinə çox hörmətlə və ehtiyatla yanaşır, şeiri məhəbbət nəğməsinə çevirməyi bacarırdı. O, gördüyünü yox, hissini doğurduğunu yazırdı. Buna görə də, intim, son dərəcə məhrəm olan həyat onun əsərlərində əlyetən reallığa, məhəbbət isə fərdi olmaqdan çıxıb ümumi yaşantıya çevrilirdi.

2. A.Axmatova heç vaxt təqlidə, epiqonçuluğa can atmamış, orijinal və yenilikçi olmağa çalışmışdır. Şairin əsərlərində ifadə olunan ən ali hiss məhəbbətdən daha çox əzab və işkəncə, yeni sevgi macərəsindən irəli

gələn şadlıq dolu ümiddən naümidlik yarıdan ayrılığa qədər sürən dönmədə yaşanan təəssüfdən doğan nifrət idi.

3. Metaforaların olmaması, söz seçimindəki ciddilik, özünəməxsus ritm, qafiyə quruluşuna cəsarətli yanaşma tərz, daxili məntiqlə uyuşmayan obrazların qarşılaşdırılması Axmatova lirikasını müəyyən edən cəhətlərdir.

4. A.Axmatovanın yaradıcı təxəyyülünün formalaşmasında təkcə rus və dünya ədəbiyyatının klassikləri deyil, həm də onun müasiri olduğu şairlər də əhəmiyyətli rol oynayıb.

5. A.Axmatovanın yaratdığı obrazlar şairin öz həyəcan və təlatümlərinin ifadəsinə xidmət etmiş, onun sevinc, kədər və acılarının açılmasına kömək etmişdir.

6. A.Axmatova zaman etibarını ilə rus lirikasının nisbətən kiçik nəslə ilə bağlıdır. Lakin o, öz poetik duyumu hesabına əhatəsində olanlardan fərqli olaraq, simvolistlərin daha böyük nəslinin çevrəsinə daxil olmağı bacarmışdır.

7. A.Axmatova rus poeziyasının qadın şairləri arasında öz yüksək yaradıcılıq potensialı ilə seçilən, qeyri-adiliyi asanlıqla ifadə etməyi bacaran, zamanı qabaqlayan istedadlı şairdir.

8. A.Axmatovanın müasiri olduğu dövrdə cəmiyyətdə, sosial təbəqələşmədə və şüurlarda gedən dəyişiklik, qeyri-müəyyənlik dövrün fəlsəfi dünyagörüşündə də özünü göstərirdi. Bu da Axmatova yaradıcılığına təsirsiz ötürməyib.

9. Ənənələrin ötürülməsi də özlüyündə mürəkkəb prosesdir. Bunun üçün uzun illər, əsrlər, bacarıqlı, böyük istedadla malik yaradıcı şəxslər tələb olunur. Xalq psixologiyası və tarixən formalaşmış fəlsəfi konsepsiyalarla bağlı olaraq hər hansı bir xalqın özünəməxsusluğunu dəyişmək qeyri-mümkün, onda yeni vərdislər yaratmaq isə çox çətindir. Ədəbi əlaqələr, bədii tərcümə, yazıçı, şair və dramaturqlar arasındakı dostluq münasibətləri isə milli ədəbiyyatlarda yeni ənənə və vərdislərin yaranmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

10. Dünya xalqları arasında ünsiyyətin asanlaşması mədəniyyətlər arasında əlaqələrin sürətlənməsinə, ardıcıl, davamlı inkişafına yol açdı. Şərqə, xüsusilə də Asiyaya, onun ahəngdar, mühafizəkar, öz ilkinliyini, sadəliyini qoruyan həyatına mədəni və texniki inqilablar dövründə maraq daha da artdı. İnsanlar öz əslini tanımaq, əcdadlarını öyrənmək üçün ön və orta Asiyaya can atır, Afrika qitəsinə ekspedisiyalar təşkil edir, düşüncə-

lərində, davranış və məişətlərində təbiiliyini qoruyan bu aləmə səyahət edirdilər.

11. Ana tərəfdən Şərq əsilli olan A.Axmatova da bu ecazkar aləmin sehrinə düşmüş, ciddi şəkildə Şərqi öyrənməyə, araşdırmağa çalışmış, Şərqlə özünəməxsus mistik bağlantını yaradıcılığında daha qabarıq şəkildə ifadə etmişdir.

12. A.Axmatovanın 1941-ci ilin noyabrından 1944-cü ilin may ayınadək Daşkənd şəhərinə evakuasiya olunması onun yaradıcılığında «asiyaya məxsus» yeni poetik səmimiliklə yadda qalan iz qoymuşdur. Daşkənddə o, bir sıra şeir silsiləsi yaratmış və ən əsası «Qəhrəmansız poema»sını qismən də olsa, başa çatdırmağa nail olmuşdur.

13. A.Axmatova başqaları kimi Şərq və Qərb ədəbi ənənələrini birləşdirməyə can atmırdı. Şərqlin təkrarolunmaz əsrarəngiz ipəyi, çölün, səhranın, əbədi dağların, qaynayan çayların və mirvari göllərin suyunun bəxş etdiyi rəng çalarlarının Axmatova şeiriyyətində dil açıb danışması onun özü üçün də yeni keyfiyyət əldə etmiş poetik yozum kimi zövq mənbəyi rolunu oynayırdı.

14. A.Axmatovanın Daşkənd dövrü ədəbi fəaliyyətinin xeyli məhsuldar olduğunu, bədii düşüncəsində bir saflaşma, yeniləşmənin yarandığını müəyyən maneə və çətinliklərə baxmayaraq, nəşr olunan şeir toplusu da sübut etdi.

15. A.Axmatovanın «Klassik Şərq poeziyası» adlanan şeir toplusunda daha çox qədim və orta əsrlər Şərq ədəbiyyatının, «Şairlərin səsləri, Anna Axmatovanın tərcüməsində xarici şairlərin şeirləri» adlı toplusunda isə daha çox müasir dünya, həmçinin Şərq ədəbiyyatının nümayəndələrinin yaradıcılığına müraciət olunur.

16. Qədim Misir ədəbiyyatına məxsus şeir nümunəsini Axmatova qələmi vasitəsi ilə rusçaya çevrilmiş formada nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, şeirlə bədii tərcümə də digər incəsənət növləri kimi seçimdən başlanır.

17. A.Axmatovanın bədii tərcümələri sırasında təəssüf ki, Şərq ədəbiyyatının qəzəl, rübai və ya türk şeiriyyətindəki bayatı, qoşma kimi geniş yayılmış şeir formaları yoxdur. Bu isə şairin ruhu, şeir dili ilə bağlıdır.

18. A.Axmatova tərcümələrini orijinala müqayisə edəndə bəzən forma dəyişikliyinə və ya janr tələbinə riayət olunmadığına rast gəlmək olur. Lakin şair dühası onu elə gözəl ifadə etməyə müvəffəq olur ki, biz bütöv ədəbi vahidi dərk edərək xırdalığlara heç diqqət belə etmirik.

19. A.Axmatova Şərqi böyük mütəfəkkirlərinin, filosof şairlərinin yaradıcılığına daim maraqla göstərmişdir. Zənnimizcə, Şərq ədəbiyyatındakı səmimiyyəti, sadəlik içində gizlənən müdrikliyi oxucuları ilə bölüşmək həvəsi onu tərcümə sənətinə cəlb etmişdir.

20. A.Axmatovanın ədəbi irsini Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələrinin yaradıcılığı və sənətkar taleləri ilə müqayisə etdikdə bəzi oxşar cəhətlərə rast gəlirik. A.Axmatovanın Azərbaycandakı müasirlərinin fəaliyyətində də sifarişlərə müqavimət göstərmək cəhdlərini, özünə sadıqlıq uğrunda mübarizəyə qatılma həvəsinin sönməməsini, bənzər və müəyyən əsərlərdəki eyni ideya-mövzu istiqamətlərini görmək mümkündür.

Dissertasiyanın əsas məzmunu aşağıdakı tezis və məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Anna Axmatovanın tərcüməçilik fəaliyyəti və Şərq ədəbiyyatı // Dil və ədəbiyyat (beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal), Bakı, 2010, № 1 (72), s. 124-127.

2. Ailə münasibətlərinin Anna Axmatova yaradıcılığına təsiri // Kültür Evreni (Üç ayda bir yayımlanan uluslararası sosial bilimler dergisi). 2010, 2/5, s. 27-33.

3. Şərq ədəbi mühiti və Anna Axmatovanın yaradıcılığı // Filologiya məsələləri, 2010, № 1, s. 398-409.

4. Magik poeziya, yaxud peyğəmbərlik // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2010, № 2, s. 157-163.

5. Anna Axmatovanın ədəbi irsi və Azərbaycan ədəbiyyatı // Filologiya məsələləri, 2010, № 4, s. 476-494.

6. Şərq poeziyasının inciləri rus dilində (A.Axmatovanın bədii tərcümələri əsasında) // Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi gününə həsr olunmuş «Müasir tərcüməşünaslığın və mədəniyyətşünaslığın aktual problemləri» mövzusunda Respublika tələbə elmi-praktik konfransında edilmiş məruzələrin tezisləri. Bakı, 2010, s. 99-100.

7. Анна Ахматова и азербайджанская поэтесса Нигяр Рафиибейли // Ученые записки Таврического Национального Университета им. В.И.Вернадского (Научный журнал), Серия «Филология. Социальные коммуникации», Том 24 (63). № 3, 2011, стр. 78-87.

8. Anna Axmatovanın “Qara üzük haqqında nağıl” əsərində türk şifahi xalq ədəbiyyatının izləri // Azərbaycan Respublikası “Azərbaycanın yaradıcı ziyahları” İctimai Birliyi, “Elmin müasir nailiyyətləri” möv-

zusunda III beynəlxalq iştiraklı distansion elmi konfransının materialları (Bakı ş. 28-29 oktyabr 2011-ci il), s. 8-9.

9. Поэма «Лисао» китайского поэта Цюй Юань в переводе Анны Ахматовой // IV Международная заочно-практическая конференция «Современные проблемы социальных и юридических дисциплин: вклад молодых ученых в развитие науки», Сборник материалов конференции, Краснодар, 2012, стр. 25-27.

10. Çin şairi Süy Yuanın “Lisao” poeması Anna Axmatova tərcüməsində // Görkəmli Azərbaycan alimi, Bakı Dövlət Universiteti İlahiyyat fakültəsinin dekanı, Ərəb filologiyası kafedrasının müdiri, əməkdar elm xadimi, akademik Vasim Məmmədəliyevin 70 illik yüбилəyinə həsr olunmuş “Şərşünaslığın aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, Bakı, 2012, s. 234-236.

АННА АХМАТОВА И ВОСТОК

РЕЗЮМЕ

Анна Ахматова имеет свое особое место в русской, восточно-славянской, европейской и всемирной литературе. В произведениях Анны Ахматовой нет внешней вычурности, системности поэтических фигур, постоянного формата рифмы, но в них присутствует необычная лексика, лирический сюжет и реалистическое сравнение.

Творчество Анны Ахматовой, всегда любившей экспериментировать, имеет много общего и с восточной культурой.

Диссертация посвящена исследованию влияния Востока на творчество Анны Ахматовой. Данная работа состоит из введения, двух глав, семи подглав, заключения и списка использованной литературы.

Во **«Введении»** обосновывается актуальность темы, цель и задачи исследования, научная новизна практическое значение, определяется направление, обусловленное изучением темы.

В первой главе диссертации под названием **«Личность, окружающий мир Анны Ахматовой и ее место в литературе»** рассматривается жизнь и творчество поэта, ее личность, литературная и культурная среда, где она созрела, влияние литературных течений и направлений, которые были активны во время первой половины ее творчества. Исследуются отражения войн, революций и репрессий в ее произведениях. Даются сведения о составляющих ее мировоззрения и рассматриваются основы ее творчества. С этой целью была изучена научная литература на русском и азербайджанском языках.

Во второй главе диссертации, которая называется **«Анна Ахматова и восточная литература»**, сравнительно исследуется влияние восточной литературы и бытовой культуры на творчество Ахматовой, определяются свойства этого влияния в разные периоды ее жизни, изучаются переводы Анны Ахматовой произведений восточных авторов, прослеживается история перевода ее произведений на азербайджанский язык и дается хронология научно-исследовательских работ по изучению творчества Анны Ахматовой в азербайджанской литературоведении.

В **«Заключении»** обобщены основные положения диссертации и даны выводы проведенного исследования.

ANNA AKHMATOVA AND THE EAST

SUMMARY

A.Akhmatova has occupied a special place in the Russian, Eastern Slavonic, European and whole world literature. In A.Akhmatova's works there is no outward artificiality, the system of the poetic figures, the regular sizes of rhymes, but there is unusual vocabulary, lyrical plot and comparison. The creative activity of A.Akhmatova who is always fond of experimenting has a lot of common features with the Oriental Culture.

This dissertation is dedicated to the study of the influence of the East to A.Akhmatova's creative activity. This research work consists of an introduction, two chapters, seven sections, a conclusion and the list of the used literature.

In the introduction the actuality, the aims and purposes, methods, scientific novelty and practical significance are dealt with and the direction of the studied theme is determined.

In the first chapter of the dissertation entitled as "Anna Akhmatova's Personality, her Surrounding World and her Place in Literature" the poetess's life and creative activity, her personality, literary and cultural environment in which she grew up, the influence of the literary schools and trends which were active during the first half of her creative activity are analyzed. The reflection of the war, revolution and repression in her works is studied. The information about her outlook is given and the base of her creation is investigated here. With this purpose the scientific literature in the Russian and Azerbaijani languages has been studied.

In the second chapter entitled "Anna Akhmatova and Oriental Literature" the influence of the Oriental Literature and everyday culture in Akhmatova's creation is explored comparatively, the degrees of this influence to the various periods of her life are summarized, the translations of A.Akhmatova's works by the eastern authors are studied, the history of the translation of her works into the Azerbaijani language is explored and the chronology of the scientific-research works on the study of A.Akhmatova's creation in Azerbaijani literature is given.

The results obtained during the process of the investigation have been summed up in the conclusion.

Çapa imzalanıb: 12.08.2013.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat – Poliqrafiya mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

АЙНУР ГЮНЯШ КЫЗЫ НАДЖАФОВА

АННА АХМАТОВА И ВОСТОК

5718.01 – Мировая литература (русская литература)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологическим наукам

БАКУ - 2013